

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ МАНІПУЛЮВАННЯ В ШКОЛІ

Є.С. Оксенюк

Криворізький державний педагогічний університет, lizaoksenjuk@gmail.com

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент Н.М. Макаренко

Проблема маніпулювання неодноразово постає у сучасних Інтернет-публікаціях, статтях тощо. Не є виключенням і психолого-педагогічне маніпулювання дітьми у школах. Таке явище зараз можна побачити досить часто. Психологічний тиск педагога на учня, приниження та несправедлива оцінка негативно впливає на становлення та розвиток особистості. Це робить тему актуальною та необхідною для вивчення.

Викладення основного матеріалу. До проблеми маніпуляції зверталися як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники. Серед них науковець М. Битянова, Е. Шостром, О. Калінська, Л. Цубов, О. Литвинчук, Є. Доценко, Е. Берн, Д. Карнегі, Р. Чалдіні, Ф. Зимбардо, Р. Шиллер та інші. Деяких з них ми розглянемо.

О. Литвинчук зазначає, що «Маніпуляція як засіб психологічного впливу стала звичною, повсякденною частиною нашого життя». При цьому, автор підкреслює, що маніпуляція підвищує результативність діяльності в педагогічному процесі. Тому саме педагог має неабияку схильність до маніпулювання. Основні проблеми сучасної загальноосвітньої школи зосереджуються навколо труднощів, з якими стикаються вчителі у міжособистісному спілкуванні з учнями. У певних ситуаціях вчителі для вирішення складних педагогічних ситуацій вдаються до маніпуляцій [4].

О. Сидоренко вказує, що часто люди маніпулюють через власну слабкість, оскільки втратили надію досягти мету прямими методами [4].

За визначенням спеціаліста у галузі психології освіти та соціальної психології М. Битянової: «Маніпуляція – не що інше, як поширена форма міжособистісної комунікації, яка передбачає вплив на партнера по спілкуванню, з метою досягнення своїх прихованих намірів; за маніпулятивним

спілкуванням ставиться також мета домогтися контролю над поведінкою і думками іншої людини; партнер не інформується про справжні цілі спілкування; вони або просто ховаються від нього, або підміняються іншими» [1].

Як будь-який процес, маніпулювання має свою класифікацію. У праці американського психолога Е. Шострома представлена класифікація маніпуляції саме педагогів. До поданої систематизація відносяться: система наклепів, система улюбленців, приниження, оцінка як покарання, недоречні порівняння тощо. Усі ці види маніпуляції пригнічують учнів, вони замикаються у собі, припиняють довіряти дорослим тощо [2].

Якщо розглядати все розмаїття взаємовідносин «учитель – учень», взявши за основу їх якість, можна говорити про два види педагогічного спілкування. Перший вид можна виділити як реальне педагогічне спілкування, схематично воно описується формулою «суб'єкт – учитель, суб'єкт – учень». Це означає, що обидва партнери будують взаємовідносини так, щоб враховувати психологічні особливості один одного: інтереси, мотиви, цілі, бажання, темперамент, здібності. Але, на жаль, найчастіше в учбових закладах можна побачити саме нездорове спілкування «учитель – учень». У поданій схемі спілкування педагог виступає суб'єктом не спілкування, а маніпуляції, а учень – саме об'єктом такого зв'язку. Під час такого спілкування немає взаємодії, існує лише однонаправлений вплив. Існують такі жалюгідні ситуації, коли учитель переслідує власну мету і, користуючись своїм «службовим положенням», починає експлуатувати учнів, погрожуючи оцінками, батьками тощо. В загальному, наші навчальні заклади орієнтовані на того, хто вчиться як на об'єкт. Відповідно і ставлення викладача як до об'єкта. [3].

Як вважає Є. Доценко, в метафоричному сенсі маніпуляцію можна визначити як «витівки, махінації», а маніпулятора як «циркового артиста, що виконує фокуси, засновані на спритності рук». Стосовно ситуацій реальної взаємодії людей маніпуляція – це такий психологічний вплив на людину, в процесі якого вона виступає об'єктом якихось дій, спрямованих на те, щоб

«прибрати її до рук» за допомогою махінацій, відволікаючих вивертів і прийомів. А також стверджує, що однією з основних причин звернення до маніпуляції є мотиваційні внутрішньоособистісні передумови, що існують у людини, до яких відносяться невротичні потреби й інерційні процеси. Інерційні процеси являють собою характерологічні особливості людини, звички. До невротичних потреб автор зараховує: прагнення домінувати, бажання таємно контролювати, самостверджуватися за рахунок іншого [5].

Нами проводилося дослідження з поданої проблеми під час психолого-педагогічної практики у березні 2020 року. Базою дослідження став один з загальноосвітніх закладів міста. Загальна вибірка 20 осіб (учні 6-го класу, підлітковий вік).

Методом бесіди було визначено кількість дітей, які стають жертвами маніпулювання педагогів. Бесіда відповідала всім вимогам. Найважливішими питаннями поданого методу були: «Чи любиш ти виконувати різного типу доручення, якщо ні, то чому? Які доручення виконуєш? тощо». Учні, які примусово виконують певні завдання, було 7, але, враховуючи те, що для них ми незнайомі люди, яким вони не довіряють повністю, кількість «жертв» маніпулювання може бути більшою. Як показують результати, учнями маніпулюють за допомогою певної системи улюбленців, досить часто використовують занижену оцінку як покарання, висувають недоречні порівняння перед усіма учнями класу (згідно класифікації Е. Шострома). Такий вид маніпуляції породжує нездорові взаємини між учнями та учителями.

Найчастіше учні приховують той факт, що ними маніпулюють, напевно, боячись осуду та глузування інших. Респонденти зізнались, що вони виконують учительські доручення, не дивлячись на те, що в них мало вільного часу та їм не подобається це взагалі. Але страх отримати погану оцінку, зауваження та покарання від батьків бере верх. Також, за допомогою анкетування, було визначено мотиви навчальної діяльності, що може продемонструвати чи маніпулюють ними. У групу «Мотивація пресом» потрапило 3 особи (близько 18%), а в групу «Мотиви благополуччя» - 4 особи, що складає близько 21%.

«Мотиви благополуччя» мають позитивний характер, на відміну від «Мотивації пресом». Але обидві групи учнів піддаються маніпуляції, як позитивній, так і негативній. Це ще раз нам доводить, що учні щоденно є об'єктами маніпуляції, а вчителі, як ніхто інший, схильні до маніпулятивних впливів протягом усього процесу навчання на своїх підопічних.

Висновки. Отже, у процесі спілкування люди маніпулюють один одним, педагогічний процес у школі не є виключенням. Проведене дослідження демонструє, що саме професія «педагог» є постійним маніпулятором по відношенню до учнів. Такі відносини носять негативний та згубний характер для розвитку особистості учнів. Визначення шляхів протидії маніпулюванню плануємо продовжити у майбутньому та представити у подальших публікаціях.

Література:

1. Битянова М.Р. Социальная психология: наука, практика и образ мыслей: учебное пособие. Москва: Издательство Эксмо-Пресс, 2001. 576 с.
2. Шостром Э. Человек – манипулятор. Внутреннее путешествие от манипуляции к актуализации. Перевод с англ. Москва: Издательство Института Психотерапии, 2004. 192 с.
3. Калінська О.П., Цубов Л.В. Маніпуляція як невід'ємна частина педагогічної майстерності викладача: стаття. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка». 2 с.
4. Литвинчук О.М. Маніпуляції як вид психологічного впливу в педагогічному спілкуванні: стаття. Львів: Видавництво Львівського державного університету внутрішніх справ, 2009. 10 с.
5. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита: монография. Москва: Издательство Московский государственный университет имени М.В.Ломоносова, 1997. 344 с.